

**IQTIDORLI O'QUVCHILAR BILAN ISHLASHNING
ZAMONAVIY PSIXOLOGIK USULLARI**

Temirova Muxarram Fayzullayevna

Surxondaryo viloyati Sho'rchi tumani 58-maktab psixologi

ANNOTATSIYA: *Iqtidorli o'quvchilarni tarbiyalash va rivojlantirish bilan so'nggi yillarda pedagog olimlar izchil shug'ullanib kelmoqdalar. Bu har bir bolaga mustaqil izlanishlar bilan shug'ullanish va individual tanlangan yo'nalishda muvaffaqiyatga erishish imkoniyatini beradi. Bunday talablar bolalar pedagogik jarayonning sub'ekti bo'lganida ta'limni tashkil etishning kollektiv shakliga eng mos keladi. Bu juda oqlanadi, chunki iqtidorli bolalar o'qituvchisidan ko'ra aqlli bo'lib chiqishi mumkin va shuning uchun o'quv materiallarini qat'iy tartibga solish, tarbiyaviy ohang, konformistik qarorlar bu erda qabul qilinmaydi.*

Kalit so'zlar: *iqtidor, ijodkorlik, alohida talim, badiiy iqtidor, kech va erta iqtidor*

KIRISH

Maqolada iqtidorli bolalar, bolalar aholisining alohida qismini tashkil qilganligi, bu esa individual ta'limni talab bo'lishi, bolalarda ijodkorlik, intellektual tashabbuskorlik, tanqidiy fikrlash, ijtimoiy mas'uliyat va fidokorona yetakchilik fazilatlarini rivojlantirishga ko'proq e'tibor qaratish lozimligi, erta va kech iqtidor tushunchasi, pedagoglarning iqtidorni shakllantirish bo'yicha olib brogan ishlari haqida fikrlar yuritiladi.

Shaxsiyat ko'p qirrali, uning shakllanishi tashqi va ichki ko'plab omillar bilan belgilanadi. Ularning rivojlanishidagi har bir kishi asta-sekin murakkablashib borayotgan bosqichlarning ketma-ketligini boshdan kechiradi, ammo ularning har biri o'z tezligiga ega. Iqtidorli bolalar oddiy bolalardan farq qiladi, lekin ular birbiridan farq qiladi. Iqtidor bir xil xususiyat emas, chunki ikkita bola bir xil emas, shuning uchun ikkita iste'dod bir xil emas. Iste'dodning ta'rifi allaqachon unifikatsiyaga zid keladi, chunki bu ilgari hech qachon mavjud bo'lmagan yangi

narsaning yaratilishi. Har bir iqtidorli bola o'ziga xos tarzda noyobdir. Shuning uchun, ma'lum bir o'quv dasturi umuman iqtidorli bolalarning xususiyatlarini ham, har bir kichik dahoning individualligini ham hisobga olishi kerak. Ular, ehtimol, oddiy tengdoshlaridan ham ko'proq, individual yondashuvga muhtoj.

Iqtidorli o'quvchilarni tarbiyalash va rivojlantirish bilan so'nggi yillarda pedagog olimlar izchil shug'ullanib kelmoqdalar. Bu har bir bolaga mustaqil izlanishlar bilan shug'ullanish va individual tanlangan yo'nalishda muvaffaqiyatga erishish imkoniyatini beradi. Bunday talablar bolalar pedagogik jarayonning sub'ekti bo'lganida ta'limni tashkil etishning kollektiv shakliga eng mos keladi. Bu juda oqlanadi, chunki iqtidorli bolalar o'qituvchisidan ko'ra aqlli bo'lib chiqishi mumkin va shuning uchun o'quv materiallarini qat'iy tartibga solish, tarbiyaviy ohang, konformistik qarorlar bu erda qabul qilinmaydi.

Iqtidorli bolalarga individual yondoshish texnologiyasi odatdagidan farq qilmaydi.

1. Bolaning rivojlanish darajasini, uning sifatini, qobiliyatini, shaxsiy xususiyatlarini aniqlang.
2. Uzoq va qisqa muddatli maqsadlar va ularga erishish yo'llarini belgilang.
3. Bolaning o'quv materiallari, ko'nikmalari va ko'nikmalarini rivojlantirishga sarflashi kerak bo'lgan vaqtni aniqlang.
4. Bolaning muvaffaqiyatini baholash usullarini aniqlang.

Iqtidorli bolalarni o'qitishda asosiy narsa hali ham o'qituvchidir. Faqat shaxsiyat shaxsni tarbiyalashi mumkin va agar ikkinchisi allaqachon shunday bo'lsa, yosh daholarning o'qituvchisi nima bo'lishi kerak? Unga qanday fazilatlar xos bo'lishi kerak?

* O'qituvchi shaxsining asosiy tarkibiy qismi ijodkorlik, nostandart echimlar qobiliyati, shakllar, usullar, o'qitish usullarining erkin o'zgarishi; nima uchun ularning mukammal bilimlari zarur.

* Kasbiy malaka. Hamma narsani bilish mumkin emas, lekin siz bunga intilishingiz kerak, siz qiziqadigan savolga javobni qaerdan topishni bilishingiz

kerak. Iqtidorli bolalarga reproduktiv ta'lim, tayyor javoblar kerak emasligi, ularni haqiqatni izlashga qiziqtirish kerakligi vazifani osonlashtiradi.

* Boshqalarning tajribasi va ehtiyojlariga sezgirlik, sezgirlik, bu juda zaif va sezgir bo'lgan iqtidorli bolalar uchun alohida ahamiyatga ega.

* Ta'limni individuallashtirish qobiliyati. O'qituvchi o'z o'quvchilarining qobiliyatidagi individual xususiyatlarni ajrata olishi va shunga mos ravishda o'quv jarayonini o'zgartirishi kerak. Umuman guruhning imkoniyatlariga e'tibor qaratib, har bir bolaning xususiyatlarini hisobga oling. Guruh va har birining ehtiyojlarini o'quv jarayonining maqsadlari, usullari, shakllariga mobil ravishda o'zgartiring. Umuman olganda, iqtidorli o'qituvchi juda g'ayrioddiy shaxs bo'lishi kerak va agar u iqtidorli bo'lmasa, unda qobiliyatlarni rivojlantirishning juda yuqori darajasi bo'lishi kerak.

Ko'rib turganingizdek, iqtidorli bolalarga individual yondoshish ularning ta'limining zaruriy qismidir. Ular hamma kabi emas, lekin bir guruhda ham ular bir hil emas, har birining o'ziga xos qobiliyatlari va rivojlanish darajasi, assimilyatsiya tezligi, moyilligi va qiziqishlari bor, lekin ular zaifroq va sezgirroq, shuning uchun individual yondashuv ular uchun ayniqsa muhimdir.

Shaxsiy ta'limda bolalar bilan o'zaro munosabatlarning individual modeliga yo'naltirilgan ijodkorlik, kasbiy kompetentsiyaga ega bo'lgan o'qituvchi muhim rol o'ynaydi.

Umumiy qobiliyat egalari yuqori intellektual imkoniyatlarga ega bo'lib, muammoning yoki biron-bir masalaning yechimini tezda topishi, faoliyatiga ijodiy yondashishi bilan ajralib turadi. Umumiy (aqliy) qobiliyat (har xil faoliyat turlariga nisbatan namoyon bo'ladi va ularning mahsuldorligining asosi bo'lib xizmat qiladi).

Aqliy faoliyat va o'zini o'zi boshqarish uning asosiy shartidir. Umumiy iste'dod nima bo'layotganini tushunish darajasini, faoliyatga motivatsion va xissiy jalb qilish chuqurligini, uning maqsadga muvofiqlik darajasini belgilaydi. Maxsus iste'dod (aniq faoliyatda namoyon bo'ladi va ma'lum sohalarga (she'r, musiqa, rasm, matematika, sport, etakchilik va ijtimoiy o'zaro ta'sir sohasidagi iste'dod - ijtimoiy iste'dod va boshqalar) nisbatan belgilanadi). Maxsus qobiliyat egalari - biron-bir

aniq (masalan, matematika, musiqa, rasm chizish, shaxmat o'ynash, sport) faoliyat turiga qobiliyati bo'lgan va mana shu faoliyat bilan shug'ullanishni afzal ko'radilar. Iqtidorli bolalar bu umumiy va maxsus qobiliyatlarni o'zida mujassam etgan bolalardir.

Ular boshqa bolalardan quyidagi belgilari bilan ajralib turadilar: - qiziquvchanligi;

- doimo turli savollarga javob axtarishligi;
- nutqi, tafakkuri, xotirasining tez rivojlanishi;
- erta yoshdanoq musiqa, rasm chizish, kitob o'qish, kompyuter va kompyuter o'yinlariga, matematikaga qiziqishi;
- yuqori darajadagi bilish faolligi va o'quv faoliyati;
- zamonaviy kompyuter texnologiyasida maqsadga intiluvchanlik va originallik;
- tafakkurning unumdorligi

Pedagogik nuqtai nazardan umumiy va maxsus qobiliyat yosh davrlarini inobatga olgan holda muhim jihatlarga bog'liq. Erta yosh davrlar -maktabgacha va kichik maktab yoshida iqtidor umumiy hamda universal qobiliyat sifatida ko'rilishi va rivojlanishi mumkin. Vaqt o'tishi bilan bu -umumiy qobiliyat o'ziga xos xususiyatlarga ega bo'lib ma'lum bir yo'nalishni belgilaydi. Ayni vaqtda bu iqtidor bola tomonidan qay darajada namoyon bo'layotganligiga e'tibor qaratish kerak bo'ladi. Aniq namoyon bo'lgan, ya'ni psixolog, pedagog, ota-onalar tomonidan e'tibor berilgan qobiliyat -aktual, atrofdagilar payqamaydigan qobiliyat –potentsial qobiliyat deyiladi [10.34].

Ko'pgina mashhur olimlar, bastakorlar, rassom va yozuvchilar (masalan, yosh V.A. Motsart, F. Galton, I. Mechnikov, K. Gauss, N. Vinner, G. Leybnits, V. Gyugo) erta yoshdaëq o'zlarining qobiliyatlarini namoyon qilganlar. Va aksincha ko'p hollarda bolalikda hech qanday iqtidorga ega bo'lmagan bolalar yetuklik davrda muvaffaqiyatlarga erishishlari mumkin. Bu aqliy potentsialga ko'pincha atrofdagilar e'tibor bermasliklari mumkin. Tabiiyki, har bir holatda iqtidorni payqamaslikning sabablari turlicidir. Potentsial qobiliyat haqiqatdan ham ma'lum bir

vaqtgacha namoyon bo'lmagandir. Balki, otaonalar pedagoglar va kattalar tomonidan bola qalbining nozik harakatlaridagi o'zgarishlarga yetarlicha ahamiyat berilmagandir, intuitiv holda buni payqamagandirlar yoki bilimlari yetmagandir. Yoki aksincha, bu narsalarni tushunmaganliklari sababli boladagi buyuk potentsial imkoniyatlarni sezmaganlar, va xattoki, bu ijodkorlikni, intellektual tashabbusni negativ xususiyat sifatida qabul qilganlar.

Boshqa, xususiyatlarni esa qadrliroq deb hisoblaganlar, ya'ni, hammamizga shaxsiy tajribamizdan ma'lumki, tirishqoqlik, itoatkorlik, saranjom - sarishtalik kabi xislatlarni fikrlar originalligi, dadillik, harakatlardagi va mulohaza yuritishdagi mustaqillikdan ustun qo'yadigan ota-onalar, o'qituvchilar, oliy o'quv yurtlari professor o'qituvchilari, rahbarlar uchraydi.

Erta iqtidor . Erta iqtidorga misol "geeks" (ajoyib bola) - bular, qoida tariqasida, maktabgacha yoki boshlang'ich maktab yoshidagi bolalar, har qanday faoliyat turida - musiqa, rasm chizish, matematika, she'riyat, raqs, qo'shiq aytish va hokazolardaajoyib muvaffaqiyatga erishadilar. Bunday bolalar orasida alohida o'rinni intellektual geeks egallaydi. Ular erta (2-3 yoshdan) o'qish, yozish va hisoblashni o'zlashtirish bilan tavsiflanadi; kognitiv qobiliyatlarning yuqori rivojlanishi (yorqin xotira, mavhum fikrlashning yuqori darajasi va boshqalar); birinchi sinfnining oxirigacha uch yillik o'quv dasturini o'zlashtirish; o'z ixtiyori bilan murakkab faoliyatni tanlash (masalan: besh yoshli bola o'z tarixi entsiklopediyasini tuzadi va hokazo).

Kech iqtidor . Iqtidorning keyingi yosh bosqichlarida ma'lum bir faoliyat turida namoyon bo'lishi. Yosh, iqtidorning namoyon bo'lishi va faoliyat sohasi o'rtasida bog'liqlik mavjud. Dastlabki iste'dod san'at sohasida, ayniqsa musiqada, biroz keyinroq - tasviriy san'at sohasida, keyinroq - fanda (ajoyib kashfiyotlar, yangi yo'nalishlar va tadqiqot usullarini yaratish shaklida) namoyon bo'ladi. bilimlarni egallash zarurati bilan bog'liq bo'lib, ularsiz buning iloji yo'q ilmiy kashfiyotlar.

Matematik iste'dod boshqalarga qaraganda ertaroq namoyon bo'ladi. Bolalar iqtidorining belgilari: Qobiliyatlarni rivojlantirishning yuqori darajasi; Yuqori darajadagi o'rganish; Ijodiy ko'rinishlar (ijodkorlik); motivatsiya. Iqtidorli bolalar

uchun o'quv dasturlari odatdagidan yuqori darajadagi fikrlash jarayonlarini rivojlantirish, psixologik va shaxsiy rivojlanish, ijodiy qobiliyatlarni yaxshilash va, albatta, bilim, ko'nikma va qobiliyatlarni yuqori darajada o'zlashtirishni ta'minlaydi.

Iqtidorli bola - bu munosabatlarning uyg'un kombinatsiyasi: kommunikativ, intellektual, axborot, xissiy va shaxsiy sifalarga ega. Bola munosabatlarining har qanday sohasiga e'tibor bermaslik uning rivojlanishining uyg'unligiga ta'sir qiladi. Yuqori intellekt yoki akademik qobiliyat, amaliyot va ilmiy tahlillar shuni ko'rsatadiki, nafaqat balog'at yoshida, balki maktabda o'qish jarayonida ham muvaffaqiyatga kafolat bermaydi. Shuning uchun didaktik konstruktsiyalar iqtidorli bolaning shaxsiyatining birligi va murakkabligini tushunishdan kelib chiqishi juda muhimdir. Shu sababli, iqtidorli bolalar uchun ta'lim jarayoni maxsus ta'lim muhitini yaratishni talab qiladi.

1) iqtidorli bolalarning tabiiy moyilliklarini ochish va rivojlantirish vositasi bo'lib xizmat qilishi kerak (atrof-muhit ham mazmunan, ham faoliyat usullarida iloji boricha xilma-xil bo'lishi kerak);

2) iqtidorning situatsion turi bo'lgan bolalarga ijodiy harakat holatini boshdan kechirish imkonini beradigan vositaga aylanishi kerak (atrof-muhit ijodiy holatgakiirishga yordam beradigan vaziyatlar bilan to'yingan bo'lishi kerak, ijro paytida ijobiy hissiy mustahkamlash majburiydir. vazifa);

3) tanlangan faoliyatga bo'lgan ehtiyojni qondirish vositasi, shaxsiy o'zini o'zi tasdiqlash vositasi, shaxsiy iqtidorli bolalar uchun umuminsoniy qadriyatlarni joriy qilish vositasi bo'lishi kerak (atrof-muhit imkon qadar boy bo'lishi kerak). mavzu mazmuni va umuminsoniy qadriyatlar haqidagi axloqiy-axloqiy g'oyalar nuqtai nazaridan).

XULOSA VA TAKLIFLAR

Xulosa sifatida iqtidor haqidagi fikrlar ikki qutb o'rtasida bo'linadi: tabiat tomonidan qo'yilgan shart-sharoitlarning namoyon bo'lishi va ta'lim omillari ta'siri ostida hayot davomida yuqori darajadagi qobiliyatlarning rivojlanishi sifatida. Ikkala yondashuvni umumlashtirib, iqtidor – bu rivojlanish chegaralarini

belgilaydigan, atrof-muhit ta'siriga duchor bo'lgan, shuningdek, ta'lim va tarbiya ta'siri ostida o'zgarib turadigan moyilliklar to'plami deb taxmin qilish mumkin.

Iqtidorli bolalarni o'qitishni tashkil etishning uchta guruhini ajratish mumkin:

alohida, birgalikda-alohida va birgalikda o'qitish, ta'limni modernizatsiya qilishning bir nechta yondashuvlari – tezlashtirish, intensivlashtirish, boyitish, ta'limni tashkil etishning uchta shakli - guruh, jamoaviy va individual. O'qituvchi barcha mumkin bo'lgan usullarni o'zgartirib, butun guruhning imkoniyatlariga, shuningdek har bir bolaning manfaatlariga e'tibor qaratib, ishning maqbul shaklini topishi kerak.

Badiiy iqtidorli bolalarga nisbatan individual yondashuvning quyidagi psixologik va pedagogik shartlari ajratiladi:

- * Bolaning atrof-muhitini uning qiziquvchanligini rivojlantirish, ijodiy faoliyatning namoyon bo'lishi va vizual harakatlarning rivojlanishi uchun sharoit yaratish uchun unga turli xil yangi narsalar va stimullar bilan boyitish.

- * O'qituvchi tomonidan qulay muhit, xayrixohlikni ta'minlash, bolalarga faol savollar berish, original g'oyalarni ifoda etishni rag'batlantirish imkoniyatini berish. Muammolarni hal qilishda ijodiy yondashuvning shaxsiy misolidan foydalaning.

- * Bolaning tashabbusini cheklamang, aniq ko'rsatmalar bermang, mustaqil harakat qilishga yordam bering. U uchun o'zi qila oladigan (yoki qilishni o'rganadigan) narsalarni qilmaslik.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Iqtidorli yoshlarni aniqlash va yuqori malakali kadrlar tayyorlashning uzluksiz tizimini tashkil etish chora-tadbirlari to'g'risida"gi 2019 yil 3 maydagi PQ-4306-son qarori Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси, 04.05.2019 й., 07/19/4306/3078-сон; 14.12.2019 й., 06/19/5894/4161-сон)

2. Kozyreva N.A. IQTISODIY BOLALARNI PEDAGOGIK QO'LLABQUVVATLASH // Zamonaviy tabiatshunoslik yutuqlari. - 2004. - No 5.

- B. 55-58

3. Каримова, М., & Тойчиева, Р. (2022). Bolalarni oilada tarbiyalash haqida o'rta osiyo mutafakkirlarining falsafiy-etik, ijtimoiy-pedagogik qarashlari. *Общество и инновации*, 3(5), 139-145.
4. Каримова, М., & Шарипова, Д. (2023). 'lajak mutaxassislarni innovatsion yondashuv asosida pedagogik amaliyotini takomillashtirishning pedagogik asoslari. *Общество и инновации*, 4(3), 55-62.
5. Karimova M. O., PEDAGOGICAL BASES OF TRAINING OF FUTURE TEACHERS, "O'zbekiston Milliy universitetining ilm-fan rivoji va jamiyat taraqqiyotida tutgan o'rn i" mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya, 2023 yil, 12 may.
6. Karimova, M. O., & Saidullaeva, A. R. (2020). Pedagogical basis of the use of universal and national values in the spiritual and moral education of children in the family. *PalArch's Journal of Archaeology of Egypt/Egyptology*, 17(7), 8547-8555.